

УДК 378.147

Тетяна Степанова

ВИКОРИСТАННЯ ЗАГАДОК В РОЗВИТКУ ВИРАЗНОСТІ МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Уточнено сутність понять «виразність мовлення», «українська народна загадка», «українська літературна загадка». Автором подано докладну характеристику українських народних загадок, розкрито відмінності народних і літературних загадок. Доведено доцільність використання загадок в розвитку виразності мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Ключові слова: українська народна загадка, українська літературна загадка, виразність мовлення майбутніх вихователів.

Уточнена сутність понять «выразительность речи», «украинская народная загадка», «украинская литературная загадка». Автором представлена характеристика украинских народных и литературных загадок. Доказана эффективность использования загадок в развитии выразительности речи будущих воспитателей дошкольных учебных учреждений.

Ключевые слова: украинская народная загадка, украинская литературная загадка, выразительность речи будущих воспитателей.

Insufficiently studied is the question of using the texts of Ukrainian folk riddles in the development of speech, expression of the future tutors of preschool educational institutions. Clarified the essence of the concepts of «expressive speech», «ukrainian folk mystery», «ukrainian literary mystery», «proverbs graphics unit». The author presents characteristics of Ukrainian folk and literary mysteries. The efficiency of the use of mysteries in the development of speech, expression of the future tutors of preschool educational institutions. Riddle is a short work, which is based on a metaphorical question that suggests the answer. Ukrainian folk riddle translator speaks Ukrainian cultural traditions, values, contributes to the formation of cultural associations in the mind of man. Expressive speech is defined as the ability of the person during oral and written statements to use appropriate means of expression, to exercise influence on the interlocutor speech, using words convey the inner content of the statements (text), skills and abilities of public use of speech and non-speech means of expression. One of the means of expression of speech is the Ukrainian folklore, namely Ukrainian folk and literary puzzle.

Key words: ukrainian folk mystery, ukrainian literary mystery, expressive voice of the future educators.

Підвищення рівня мовленнєвої культури майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів є нагальною проблемою вишів України. Незадовільний рівень культури мовлення, тенденція до зниження рівня його виразності, образності, емоційності, визначається, на наш погляд: відсутністю замотивованості майбутніх вихователів на вдосконалення власного мовлення; методичного спрямування та керування процесом та кінцевим результатом мовної освіти майбутніх вихователів під час навчання у виші; несформованістю умінь і навичок майбутніх вихователів до організації самостійної роботи та самостійної діяльності з розвитку виразності власного мовлення. Актуальність проблеми розвитку виразності мовлення майбутніх вихователів вважаємо незаперечною. Недостатньо вивченим є питання використання текстів українських народних загадок в розвитку виразності мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив недостатнє використання текстів українських народних загадок в розвитку виразності мовлення майбутніх вихователів.

Проблема розвитку виразності мовлення майбутніх вихователів є актуальною. Наразі питання розвитку виразності мовлення порушено в наукових розвідках О. Амацьєвої, Л. Артемової, Н. Бабич, А. Богуш, М. Вашуленка, Н. Гавриш, А. Ількової, Л. Кулибчук, М. Пентилюк, І. Попової, Ю. Руденко, О. Ушакової, І. Хом'яка, та ін.

Тексти українських загадок здавна привертали увагу дослідників, та були предметом дослідження фольклористики, мовознавства, лінгводидактики, лінгвостилістики, стилістики, культурології, риторики, та ін. Загадки, виступили об'єктом дослідження низки фахівців (В. Анікін, І. Березовський, Ф. Буслаєв, О. Воропай, А. Журинський, Н. Захарова, Е. Кенгес-Маранда, Н. Лавонен, Ю. Левін, А. Мамедова, Н. Мечковська, А. К. Мойсієнко, М. Номис, Г. Онищенко, Д. Садовников, Н. Сивачук, В. Топоров, Й. Хейзінг, U. Fix, A. Jolles, K. Kurth, R. Rauch, C. Schitteк та ін.). Проте, використання загадки в розвитку виразності мовлення майбутніх вихователів не виступило предметом спеціального дослідження.

Мета статті – проаналізувати роль і місце текстів українських народних загадок в розвитку виразності мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Передусім з'ясуємо сутність поняття «виразність мовлення». Виразність мовлення визначається як вміння говорити виразно, добираючи з арсеналу понятійних, екстралінгвістичних, експресивних засобів, такі, що змушують сприймати мовлення та давати йому оцінку (Н. Бабич); вміння найточніше та найповніше, оригінально передати думку висловлювання, привернути увагу слухачів, вплинути на їх емоційний стан (А. Богуш); відмінність мовлення від звичайного, традиційного (Н. Чибісова); доцільне використання мовностилістичних засобів (З. Сергійчук) тощо.

Виразність мовлення є ознакою культури мовлення майбутніх вихователів, якісною характеристикою їхнього усного професійного та

розмовного мовлення, що проявляється в здібності застосовувати в мовленні засоби виразності та навчати виразно розмовляти дітей дошкільного віку. Від сформованості якісних характеристик мовлення вихователя, досконалості його професійного мовлення залежить досконалість мовлення дітей дошкільного віку, оскільки вихователь виступає «мовним зразком» для дітей та їх батьків, є вогником, що запалює дитячі серця, джерельною водою, яка розмиваючи береги мовленнєвої невиразності увиразнює мовлення перлинами народної мудрості.

Визначаємо виразність мовлення як здатність мовної особистості під час усного та писемного висловлювання використовувати доречні засоби виразності, здійснювати мовний вплив на співрозмовника, за допомогою слова передати внутрішній зміст висловлювання (тексту), уміння і навички публічного застосування мовних та немовних засобів виразності.

Одним із засобів розвитку виразності мовлення є український фольклор. Метою публікації є з'ясування доцільності використання українських народних та літературних загадок в розвитку виразності мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Звернімося до термінування поняття «загадка». Загадка витлумачується у словникових джерелах як «короткий твір, в основі якого лежить метафоричне запитання, що передбачає відповідь на нього» [3]; «короткий, алегоричний опис подій, предметів, явищ, які треба впізнати, вгадати» [4].

Загадка, за М. Дмитренко, це короткий художній твір, що «побудований на іносказанні, метафорі, алегорії, описі предметів, живих істот у вигаданій запитальній чи стверджувально-констатуючій формі та вимагає розгадки, розшифровки спеціально закодованої інформації» [1].

Українська народна загадка відноситься дослідниками до фольклорного жанру, який виступає транслятором українських культурних цінностей, звичаїв, традицій, сприяє формуванню культурних асоціацій у свідомості людини. Українська народна загадка є елементом культурного коду україномовної особистості, є виразником мовних особливостей українського літературного мовлення, є «вдалим прикладом утілення вербалізованого досвіду і знань, накопичених певною лінгвокультурною спільнотою, синтез духовно-індивідуального та культурно-історичного у світобаченні людини й народу» [2, с. 4].

Проаналізуємо відмінні та спільні риси народної та літературної загадки. Спільні та відмінні риси текстів літературних і народних загадок наведено в Таблиці 1.

Таблиця 1.

Спільні та відмінні риси текстів українських народних та літературних загадок

Літературна загадка	Народна загадка
Чітко визначена дидактична мета	Складність у відгадуванні
Розрахована на дітей дошкільного віку	Розрахована на дорослих
Вживання слів які зрозумілі дітям	Вживання застарілої лексики (архаїзми, історизми, діалектизми), які потребують

	пояснення, визначення етимології поняття
Використання в дитячій аудиторії	Використання переважно у роботі з дорослою аудиторією
Врахування вікових особливостей дітей дошкільного віку при роботі із загадкою	Відгадування загадок з метою розваги, розвитку виразності мовлення
Мовленнєвий розвиток дитини, розвиток логічного мислення, пам'яті, уваги, та ін. психічних процесів	Мовленнєвий розвиток дорослого, розвиток логічного мислення, пам'яті, уваги, та ін. психічних процесів
Формування мовленнєвотворчих здібностей, креативного мовлення, мислення.	Формування мовленнєвотворчих здібностей, креативного мовлення, мислення.

Як бачимо з таблиці, літературна загадка є простою в дидактичному аспекті, може використовуватися в дошкільному навчальному закладі, містить переважно лексику, яка є зрозумілою без уточнення попереднього контексту. В літературних загадках не вживається застаріла лексика (архаїзми, діалектизми, застаріла лексика).

Народну загадку вирізняє лексична наповнюваність народно-поетичною лексикою, застарілими словами, діалектизмами певної місцевості, говірками, сталими виразами, які утруднюють сприйняття тексту загадки та її відгадування. Для того щоби відгадати народну загадку, потрібно: бути обізнаним з народними звичаями, обрядами, віруваннями українського народу конкретної історичної епохи, в яку складалась чи була написана загадка; усвідомлювати лексичне (пряме та переносне) значення слів, якими наповнено її лексичну тканину; вміти витлумачувати значення незрозумілих (застарілих слів). Народні загадки, незважаючи на складність сприйняття головної думки твору, сприяють розвитку креативного мислення та мовлення, що в свою чергу виступає позитивним підкріпленням формування виразності мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Спільними рисами народної та літературної загадки є формування мовленнєвотворчих здібностей, креативного мислення та мовлення особистості, та активізація всіх психічних процесів в процесі роботи із текстами загадок (відгадування, створення власних загадок, робота із текстами загадок в дошкільному навчальному закладі та ін.). Тексти українських народних загадок сприяють збагаченню активного та пасивного словникового запасу людини, допомагають образному сприйманню дійсності. Систематичне використання в навчально-виховному процесі текстів українських загадок розвиває мовне чуття, мовний слух студентів, сприяє мовному зростанню майбутніх вихователів. текстова фабула українських загадок передбачає наразі із мовним розвитком ознайомлення з народними віруваннями, традиціями, звичаями, у довільній формі інформує про характерні ознаки українського побуту, сприяє вихованню любові та поваги до української літературної творчості.

Зіставлення образів народних і літературних загадок, переконливо

свідчить про наступність у створенні основних літературних образів літературних загадок, наявність педагогічного потенціалу у мовному розвитку особистості.

Таблиця 2

Спільні образи народних та літературних загадок

Народна загадка	Літературна загадка
У лісі пас, в хліві спав, у шевця сидів, до коваля повертав, людям служити став (чоботи)	Вдень – завзяті та проворні: можемо бігати, стрибати, а вночі ми безпорадні, бо лягають ноги спати (чоботи, черевики)
Жувати не жую, а все поїдаю, все тільки їм. А з голоду помираю (вогонь)	Лишає він страшні сліди, Усе він пожирає. А як даси йому води – Відразу помирає! (вогонь)
Стоять розсохи, на розсохах мішок, на мішку млинок, сопун, кліпун, лісок (людина)	Стоять два кола, На колах – бочка, На бочці – купина, На купині – ліс дрімучий. (людина)
Чорне як крук, біле як сніг, просте як стріла, криве як коса (сорока)	Біла латка, чорна латка. По дереву скаче (сорока)

Як бачимо з таблиці, літературні загадки, подають характерні ознаки згадуваних предметів, явищ в спрощеному вигляді, ніж народні. Проте, народні загадки, порівняно з літературними, подають глибші відомості про предмет відгадування, змушують замислюватися над персоніфікованими образами загадки, збагачують емоційно – культурно-мовленнєвий досвід мовної особистості.

В текстах українських літературних та народних загадок наявні тропи (метафора «не птах а літає; не собака, а в дом не пускає», персоніфікація «сидить пані на ганку, червонім жупанку, а хто її рушить, той плакати мусить», алегорія «стоїть серед моря червона комора», порівняння «білий як сніг; криве як коса», гіпербола «маленький, але усіх переборов; сильний, пресильний, може увесь світ обійняти», епітети, тавтологія «чотири чотирнички, п'ята шинкарочка, шоста підставочка (корова, річка і дійниця)» та ін.).

Визначаємо українську народну загадку, як твір в якому вжито слова в переносному значенні, створену народом задля розваги, призначену для відгадування дорослою аудиторією. Українську літературну загадку визначаємо як текст, в якому вживаються слова в переносному значенні, дидактичною метою якого є розвиток виразності мовлення дитини передшкільного, шкільного віку.

Для розвитку виразності мовлення майбутніх вихователів доцільним є використання усіх типів загадок (акровірші, загадки – римовки, анаграми, метаграми, логарифми тощо). Корисним є відгадування загадок під час практичних та лабораторних занять зі студентами. Сучасна методика

наголошує на самостійному складанні загадки, що «позитивно впливає на творчий розвиток, ставить людину на місце автора» [5].

Уважаємо доцільним використання текстів народних та літературних загадок в розвитку виразності мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо у з'ясуванні особливостей розвитку виразності мовлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами малих фольклорних жанрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дмитренко М. К. Загадка / Восточнославянський фольклор / М. К. Дмитренко // Наука і техника. – Минск. – 1993. – С 77.
2. Захарова Н. В. Лінгвокультурологічні особливості українських і німецьких народних загадок: структура, семантика, прагматика: автореф. дисс. канд. філолог. наук: спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Н. В. Захарова – Київ, 2009. – 15 с.
3. Словник літературознавчих термінів / [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.ukrlib.-com.ua/encycl/slovnyk/printout.php?number=5>.
4. Словник української мови: в 11 томах. – Том 3, 1972. – С. 66.
5. Шапка О. В. Розвиток метафоричності мовлення молодших школярів засобами використання літературних загадок / [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.-ua/bitstream/handle/123456789/16649/15-Shapka.pdf?sequence=1>